

Tekenen in de tijd 212

13-19 augustus 2023

Op vakantie las Erik Borgman de persoonlijke geschiedenis van Europa van Timothy Garton Ash. Deze loopt uit op de constatering dat Europa in crisis verkeert, zonder een uitweg te wijzen. Borgman suggereert dat wij opnieuw zullen moeten leren wat het betekent op God te gelijken.

Het was maar een korte vakantie: zondag heen naar Troyes, vrijdag terug naar huis. Maar de treinreis via Parijs gaf mij een flinke tijd om te lezen. Bovendien, omdat ik niet van zwemmen houd, lieten echtgenote, dochter en kleinzoon mij ruim een halve dag achter in het vakantiehuis. Ik las onder meer *Homelands* van de Britse historicus en Europakenner Timothy Garton Ash. Het boek verscheen in Nederlandse vertaling onder de titel *Europa: Een persoonlijke geschiedenis*. Het Engelse *homeland* heeft inderdaad niet echt een Nederlands equivalent, maar het punt van de Engelse titel is dat Europa uit *homelands* bestaat en geen bureaucratische abstractie is. Al die *homelands* zijn verschillend en het kost moeite ze bij elkaar te brengen en te houden. Deze moeite deden wij in ons deel van Europa, volgens Ash, vanuit de overtuiging dat er op het oude continent na twee slachtingen van ongekeerde schaal niet nog een keer een oorlog mocht uitbreken. Als de landen economisch van elkaar afhankelijk worden en langs deze weg gezamenlijk welvaart en veiligheid organiseren, dan wordt oorlog ondenkbaar, zo was de gedachte. Ash beschrijft het succes van deze benadering in West-Europa, maar heeft ook oog voor de landen ten oosten van de scheidslijn die Winston Churchill (1874-1965) vrijwel direct na de oorlog tot IJzeren Gordijn doopte.

Homelands is een persoonlijke geschiedenis, omdat Ash al sinds zijn jeugd Europa intensief bereist. Hij maakte veel mijlpalen in de recente Europese geschiedenis ter plaatse mee. Hij trouwde met een Poolse vrouw en wist uit de eerste hand dat Europa niet samenviel met wat de Europese Gemeenschap heette. Als commentator en adviseur speelde hij later geregeld een rol in de wijze waarop over de ontwikkelingen gedacht werd en erop werd gereageerd. Hij was altijd een groot voorstander van voortgaande Europese integratie en verwelkomde de val van de Berlijnse Muur in 1989 en de uitbreiding van de Europese Unie naar het oosten. Dat het uiteindelijk tot een Brexit kwam, was voor hem een harde klap. Hij kent veel mensen in uiteenlopende Europese landen en zoekt actief contact met mensen die anders dan hij niet de combinatie van parlementaire democratie en sociale markteconomie voorstonden, die lange tijd de West-Europese norm was.

Homelands viel mij tegen. Er is geen twijfel aan dat de recente Europese geschiedenis Ash persoonlijk aan het hart gaat. Omdat voor mij op een bepaalde manier hetzelfde geldt, ging ik het boek lezen. Maar het boek ging maar weinig over de manier waarop de naoorlogse geschiedenis van Europa het dagelijks leven van gewone mensen bepaalde. Wat Ash daarover schrijft, komt niet veel verder dan de bekende clichés: groeiende welvaart, toenemende persoonlijke vrijheid. Ash heeft zeker gevoel voor de tragische aspecten van de geschiedenis, maar hij gelooft dat vooruitgang het product is van fatsoenlijke politiek die iedereen tevreden weet te stellen: een beleidsmakervisie. Zo is hij wel verontwaardigd over de wijze waarop Griekenland door Noordwest-Europa werd aangepakt tijdens de Eurocrisis in 2010, maar de gevolgen voor de Grieken komen niet concreet in beeld. Wel dat het draagvlak voor Europa bij hen sterk verminderde. Het Europese vluchtelingenbeleid

tast wat Ash betreft de geloofwaardigheid aan van de claim de verdediger van de mensenrechten te zijn, maar zijn aandacht blijft uitgaan naar de publieke discussie over asielbeleid. Dat ook vluchtelingen partners zijn in het opbouwen van Europa komt alleen in beeld als Ash constateert dat wij nieuwe mensen nodig hebben om onze economie draaiend te houden.

Timothy Garton Ash gelooft naar eigen zeggen in de combinatie van wat de Italiaanse marxist Antonio Gramsci (1891-1937) aanduidde als 'pessimisme van het intellect en optimisme van de wil'. Oftewel: je moet rekening houden met het ergste om het best mogelijke te bereiken. Maar waar lokaliseert hij het intellect en waar de wil waaruit de toekomst geboren wordt? Wat dit betreft toont Ash zich uiteindelijk een Europese democraat van de oude stempel. De bevolking moet worden begrepen en bestuurd. Democratie betekent dat zij zelf mogen beslissen hoe, in vrije en eerlijke verkiezingen, maar vervolgens worden zij behandeld als object van beleid. Zoals zoveel commentatoren ziet Ash de opkomst van het populisme en de crisis van de democratie als gevolg van het feit dat er in het beleid te weinig rekening is gehouden met de belangen en de zorgen van sommige groepen. Ik denk echter dat er iets fundamenteelers aan de orde is: mensen willen niet meer als object van beleid behandeld worden. Zij hebben een ander begrip van de situatie dan hen naar hun gevoel wordt voorgespiegeld en zij willen dat hun intellect en hun wil serieus genomen worden. Zij willen medearchitecten zijn van het bouwwerk van de samenleving, niet slechts uitvoerders. De traditie van katholiek sociaal denken heeft altijd gesteld dat zij dat inderdaad zijn en dat zij daarvoor moeten worden toegerust.

Het laatste deel van *Homelands* gaat over de crises waar Europa mee geconfronteerd wordt. Crises, meervoud: van klimaatverandering tot de oorlog in Oekraïne, van de neiging zich terug te trekken in bubbels van gelijken en gelijkgezinden tot de agressieve neiging anderen de eigen wil op te leggen op basis van het eigen begrip van het eigenbelang. Hij laat zien dat al deze crises samenhangen, al hebben zij uiteenlopende gezichten. Maar hij heeft er geen ander antwoord op dan zijn weigering om tot pessimisme te vervallen. Er is altijd hoop en daar moeten wij ons aan vasthouden. Hij citeert daarbij de bekende regels van de Tsjechische toneelschrijver, dissident en later president Václav Havel (1936-2011):

Hoop is niet hetzelfde als optimisme
evenmin de overtuiging
dat iets goed zal aflopen.
Wel de zekerheid dat iets zinvol is
afgezien van de afloop,
het resultaat.

Hij weet echter op geen enkele manier zicht te geven op wat er dan gedaan zou moeten worden, 'afgezien van de afloop, het resultaat'.

Het lezen van *Homelands* heeft mij in de overtuiging gesterkt dat precies *dit* het probleem is van Europa: dat wij niet meer weten hoe wij de inzet voor iets moeten rechtvaardigen zonder een beroep te doen op het voorspelbare resultaat. Dat we niet geloven dat de liefde voor het goede hoe dan ook van betekenis is en het spreken van waarheid de leugen van zijn dreigende alleenheerschappij ontdoet. Het doen van het goede en het geloof in het ware zijn manifestaties van menselijke grootsheid, geen tekenen van een onvermijdelijk falen tegenover een onverslaanbare overmacht. De apostel Paulus schrijft:

Dezelfde God die gezegd heeft: 'Uit de duisternis zal licht schijnen', heeft zijn licht laten schijnen in ons hart om de kennis te laten stralen van zijn heerlijkheid, die ligt over het gelaat van Jezus Christus (2 Korinte 6,4).

Waar schijnt Gods licht in ons hart en wat betekent het om dat te laten stralen? Het is deze vraag, die de kerk al eeuwen stelt, die wij opnieuw zullen moeten beantwoorden.

Erik Borgman, lekenDominicaan
voorzitter van de programmaraad van de Huis van Dominicus in Utrecht

Timothy Garton Ash, *Europa: Een persoonlijke geschiedenis*, Amsterdam: De Geus 2023; oorspronkelijk: *Homelands: A Personal History of Europe*, London: The Bodley Head 2023.